

Енн Бронте

Агнес Грей

Розділ перший

ПАСТОРАТ

В усіх правдивих історіях сховано урок. Подекуди ж цей скарб сховано так глибоко, що, знайдений у мізерних кількостях, він несе вщухле зернятко, яке не виправдовує зусиль, витрачених на його пошуки. Однак не мені вирішувати, чи така доля моєї історії. Інколи я гадаю, що вона може бути повчальною для одних і розважальною для інших; утім, нехай світ самостійно винесе вирок. Надійно захищена маловідомістю, плином років та заміною кількох імен, я без страху відверто повідаю читачу те, що не наважилася б розповісти навіть сердечній подрузі.

Мій батько був священником на півночі Англії, шанований усіма знайомими. У молоді роки він провадив доволі комфортне життя на платню від парафії та гроші, що приносила маленька, затишна ділянка землі. Моя мати, яка, попри заперечення друзів, вийшла за нього заміж, була донькою поміщика й жінкою рішучої вдачі. Даремно її переконували, що після одруження із бідним пастором їй доведеться відмовитися від екіпажу, покоївки та всіх розкошів і витонченостей достатку, які за роки перетворилися для неї на необхідність. Екіпаж і покоївка й справді прикрашали життя, але, дякувати Богу, вона мала для пересування ноги, а також руки, щоб самостійно задовольняти власні потреби. Вишуканий будинок і чималий маєток, звісно, спокушали, але вона радше жила б у сільській хатині з Річардом Греєм, аніж у палаці з будь-яким іншим чоловіком.

Упевнившись, що всі переконання марні, її батько, зрештою, дав згоду на шлюб, але за умови, що, одружившись, донька втратить своє право на спадок. На його думку, така погроза мала неодмінно охолодити розум молодих. Утім, він помилявся. Мій батько бачив справжню цінність моєї матері, він розумів, що ця жінка і є його неоціненним скарбом, та був ладний на будь-які умови, тільки б вона погодилася оживити його скромне домашнє вогнище своєю присутністю. Мою матір не лякала важка праця, тільки б бути поряд із коханим, чие щастя вона радо мріяла розділяти, поряд із тим, хто став для неї єдиним у серці й душі. Тож частина батькового статку пішла в гаманець її розсудливішої сестри, яка одружилась із заможним землевласником. А моя мати, викликавши подив і жалісливе співчуття всіх знайомих, покинула дім й осіла в скромній сільській парафії між пагорбами в... Та все ж, попри всі перешкоди, запальний характер моєї матері й дивакуваті примхи мого батька, на всю Англію не знайшлося б щасливішого подружжя.

Із шести подарованих їм долею дітей лише я і моя сестра Мері пережили всі небезпеки дитинства. Я була молодша за неї на п'ять чи шість років, тож завжди вважалася дитиною та улюбленицею всієї родини: батьки й сестра розбещували мене — зовсім не безглуздою поблажливістю, що перетворила б мене на примхливу та свавільну, а радше ласкавою турботою, привчивши мене до безпорадності й залежності від сім'ї. Тож я залишилася зовсім безпомічною перед труднощами, примхами та негодами життя.

Виховання наше проходило в цілковитому усамітненні. Мати, надзвичайно завзята й обізнана жінка, перейняла на себе повну відповідальність за освіту доньок, за винятком латини, яку викладав нам батько. Тож ми ніколи не відвідували жодного освітнього закладу. У нашій місцевості ровесників нам бракувало, і знайомство зі світом обмежувалося урочистими чаюваннями з найповажнішими фермерами й заможними крамарями (зрідка влаштовуваними,

щоб уникнути звинувачень у чванстві) та щорічними візитами до дідуся по батьковій лінії. Лише він, наша люба бабуся, незаміжня тітка та дві-три літні леді й джентльмени, що стрічалися нам у його маєтку, складали нам компанію. Час від часу мати розважала нас оповідями й анекдотами своєї юності, які, хоч вельми захоплювали нас, часто пробуджували, принаймні в мені, потаємне бажання побачити світ.

Мені здавалося, що мама вочевидь була дуже щасливою колись, утім, вона ніколи не уболівала за минулим. Однак батьковій вдачі завжди бракувало стриманості й радості. Часом він безпідставно мордував себе роздумами про жертви, на які пішла його кохана дружина, і невгамовно вигадував, як заради неї та доньок збільшити свої скромні статки. Мати даремно запевняла чоловіка, що цілком задоволена життям: «Хай лише відкладає трохи грошей на дівчат, ми матимемо все необхідне, як зараз, так і в майбутньому». Проте батько не славився своєю ощадливістю. Заборгованостей він не мав (принаймні його дружина ретельно стежила, щоб цього не трапилося), але вважав, що доки гроші є — їх потрібно витрачати. Йому подобалося бачити гарно обставлений будинок, дружину й доньок добре одягненими та доглянутими. Крім того, він був вельми добросердечний і прагнув допомагати нужденним відповідно до своїх можливостей, або, як дехто вважав, навіть понад них.

Однак, зрештою, один люб'язний знайомий підказав йому, як подвоїти всі пожитки, щоб згодом вони лише множилися, скільки він того бажатиме. Знайомий цей був купцем із незаперечним підприємницьким талантом, але який зазнавав труднощів у своїх задумах через брак капіталу. Він щедро запропонував батькові справедливую частку свого прибутку, за умови, що той довірить торговцеві частку грошей, яку може віддати: будь-яку кількість він обіцяв збільшити щонайменше вдвічі. Спадкове майно швидко продали, і весь заробіток пішов у руки доброго купця,

який не зволікаючи відразу ж почав готувати корабель з товарами до відправлення.

Хоч тоді ми й мали обходитися скромною платнею молодого священника, але землі під собою не чули від блискучих перспектив, що чекали попереду. Утім, здавалося, батько вважав, що не було жодної потреби суворо обмежувати наші витрати мізерною сумою. Тож, відкривши рахунки в містера Джексона, Сміта, а потім і в Гобсона, ми зажили навіть краще, ніж раніше. Мати запевняла, що нам варто тримати себе в руках, адже наші мрії про багатство, зрештою, залишалися ще надто крихкими. Вона переконувала батька, що йому варто лиш покластися на неї в усіх хатніх питаннях — і він ніколи не відчуватиме скрути. Але цього разу батько був непохитним.

Яка щаслива була пора, коли ми з Мері займалися рукоділлям біля каміна, мандрували вкритими вересом пагорбами чи ніжилися під пониклою березою, єдиним деревом у нашому садку з пристойною тінню. Ми міркували про блага, які чекали на нашу родину, про те, що робитимемо, що побачимо й що придбаємо. Фундаментом наших безмежних мрій були статки, які принесуть нам успішні угоди, влаштовані добрим купцем. Батька теж тішили схожі роздуми, хоч він і вдавав, що не сприймав наші слова серйозно, маскуючи свої надії та сподівання за жартівливими зауваженнями й коментарями, які здавалися мені неймовірно дотепними та теплими. Мама весело сміялася, радіючи його піднесеному настрою, але все побоювалася, що надто близько до серця він узяв цей задум. Одного разу я почула, як вона шепотіла, виходячи з кімнати:

— Боже, вбережи його від розчарування. Я не уявляю, як він зможе це витримати.

Але розчарування, ще й дуже гірке, наздогнало його. Як грім серед ясного неба, прийшла звістка, що корабель з усіма нашими майбутніми статками пішов на дно з усім вантажем, декількома матросами й бідолашним купцем. Мені було його

щиро шкода, я горювала за нашими зруйнованими повітряними замками, але, серед мінливості молодих років, швидко оговталася від шоку.

Хоча заможне життя мало свої принади, бідність теж не лякала мене — дівчинку, яка до того ще не бачила життя. По правді кажучи, думки про скрутне становище, коли ми мали покладатися лише на власні сили, навіть надихали мене. Я лише шкодувала, що мати, батько та сестра були не в змозі побачити ситуацію так, як я: адже тоді, замість жалю за минулими бідами, ми мали б змогу взятися за справу всі разом і покращити наше становище. І що важчі були б труднощі, що страшніші ставали б наші злидні, то сильніша була б наша рішучість і завзятість у боротьбі з ними.

Мері не плакала, утім, невпинно обмірковувала знегоди й зрештою занурилася в глибоку меланхолію, через що всі спроби розрадити її виявилися марними. Я не могла переконати її побачити ті переваги нашого становища, які знаходила сама. Побоюючись звинувачень у дитячій легковажності чи дурній байдужості, я зберігала свої кмітливі ідеї та підбадьорливі думки при собі, чудово розуміючи, що вони не отримають належного визнання.

Моя мати була заклопотана думками, як утішити чоловіка, сплатити борги та скоротити наші витрати всіма можливими способами. Водночас батько був цілковито пригнічений лихом — його здоров'я, сили й дух не витримали удару. Від цього він так ніколи й не оговтався. Даремно мати намагалася втішити його, нагадуючи про його побожність, мужність, любов до неї та до нас із сестрою. І саме ця любов стала його найбільшою мукою, адже лише заради нас він прагнув примножити свої статки — наш добробут надавав яскравого блиску його надіям, а згодом тільки підсилював гіркоту його страждань. Він картав себе й дорікав, що не дослухався до поради моєї матері, яка могла би принаймні вберегти його від тягяра боргів. Він марно звинувачував себе, що позбавив її гідності, спокою і розкошів минулого життя, прирікши на

перипетії та труднощі бідності. Батькове серце гнітило те, як ця чудова, освічена, шанована жінка перетворилася на вправну господарку, чия голова та руки безупинно були обтяжені хатніми клопотами й заощадженнями. Саме її самовідданість у виконанні цих обов'язків, радість, з якою вона приймала наші злидні, і доброта, що утримувала її від усіх докорів, його винахідливий розум викривляв та дедалі більше обтяжував його серце болем. Розум мордував тіло, поселяючи безлад у нервах, які, своєю чергою, лише збентежували дух. Це коло тривало, доки батькове здоров'я не почало помітно слабшати. Однак жодній з нас не вдалося переконати його, що наше становище не було навіть наполовину таким похмурим і безнадійним, яким його змальовувала татова хвороблива уява.

Зручний фаєтон продали разом із дужим, добре вгодованим поні — стареньким улюбленцем, який, як ми твердо вірили, доживатиме свої дні в спокої поруч із нами й ніколи не потрапить до рук іншого власника. Маленьку будівлю для екіпажу разом зі стайнею здали в оренду, а лакея та одну з двох покоївок — вправнішу (а отже, і дорожчу), — довелося звільнити. Одяг ми підшивали, перелицьовували та штопали майже до межі пристойності. Наша й раніше скромна їжа стала зовсім невибагливою, окрім улюблених страв батька. Вугілля та свічки також підпадали під сувору економію: замість двох свічок запалювали одну, та й ту ледве використовували, а вугілля ощадливо додавали в напівпорожній коминак. Коли батько відлучався в пасторських справах чи занедужував, ми спирали ноги на камінну решітку та згрібали ледь палахкотливі вуглики в купу, час від часу підсипаючи попіл і вугільні крихти, щоб вогонь повністю не згаснув. Килими згодом зовсім протерлися. Їх доводилося латати й підшивати навіть частіше за наш одяг. Щоб заощадити на садівнику, ми з Мері взялися самі доглядати за садом, водночас із роботою на кухні та в будинку, з якою не могла впоратися одна покоївка, допомагали мати й сестра,

зрідка — і я теж. Але тільки зрідка, бо, хоч я вже й уважала себе дорослою жінкою, у їхніх очах я залишалася дівчинкою. Поза тим, моя мама, як і більшість завзятих і вправних жінок, не передала ці якості своїм донькам. Вона ж бо була надто здібною та працьовитою, щоб довіряти свої справи іншим рукам. Навпаки, мати охоче думала й діяла не лише за себе, а й за всіх нас. Тож щоразу, коли я пропонувала допомогти, вона відповідала щось на кшталт:

— Дорогенька, ну чим ти тут допоможеш? Запропонуй краще сестрі або прогуляйтеся разом. Скажи їй, що негоже весь час сидіти вдома, інакше вона зовсім схудне і змарніє.

— Мері, мама каже, щоб я допомогла тобі або ми пішли на прогулянку. Вона говорить, що ти зовсім схуднеш і змарнієш, якщо сидітимеш удома.

— Агнес, ти не допоможеш, а на прогулянки в мене зараз теж немає часу. Потрібно купу справ зробити.

— Тож дозволь мені допомогти з ними!

— Дитинко, ти справді не зможеш. Іди краще пограйся з кошеням або потренуйся в гамах.

Роботи із шиттям завжди було вдосталь, але мене так і не навчили кроїти. Тож, окрім облямування та кількох найпростіших швів, користі від мене навіть в цьому ділі було небагато. Мама із сестрою наголошували, що простіше самостійно все зробити, ніж готувати роботу для мене. До того ж їм було приємніше споглядати, як я вдосконалюю свої знання або розважаюся. Мовляв, часу схилитися над роботою, як похмура стара, у мене буде вдосталь, коли моє любе кошеня перетвориться на дорослу кішку. Отже, попри те, що мій внесок не надто відрізнявся від кошеняти, моє ледарство принаймні виправдовувалося.

Попри всі труднощі, я лише раз чула, як мати нарікала на нестачу грошей. Одного літнього дня вона промовила до нас із Мері:

— О, як чудово було б, якби ваш тато провів кілька тижнів на березі моря. Морське повітря та зміна оточення

ЗМІСТ

<i>Розділ перший. Пасторат</i>	3
<i>Розділ другий. Перші уроки в мистецтві виховання</i>	15
<i>Розділ третій. Ще кілька уроків</i>	23
<i>Розділ четвертий. Бабуся</i>	34
<i>Розділ п'ятий. Дядько</i>	43
<i>Розділ шостий. Повернення додому</i>	50
<i>Розділ сьомий. Гортон-Лодж</i>	56
<i>Розділ восьмий. Дебют</i>	71
<i>Розділ дев'ятий. Бал</i>	74
<i>Розділ десятий. Церква</i>	79
<i>Розділ одинадцятий. Селяни</i>	84
<i>Розділ дванадцятий. Злива</i>	98
<i>Розділ тринадцятий. Первоцвіти</i>	102
<i>Розділ чотирнадцятий. Пастор</i>	109
<i>Розділ п'ятнадцятий. Прогулянка</i>	123
<i>Розділ шістнадцятий. Заміна</i>	130
<i>Розділ сімнадцятий. Зізнання</i>	133
<i>Розділ вісімнадцятий. Радість і журба</i>	144
<i>Розділ дев'ятнадцятий. Лист</i>	152
<i>Розділ двадцятий. Прощання</i>	155
<i>Розділ двадцять перший. Пансіон</i>	161
<i>Розділ двадцять другий. Візит</i>	167
<i>Розділ двадцять третій. Парк</i>	175
<i>Розділ двадцять четвертий. пляж</i>	178
<i>Розділ двадцять п'ятий. Завершення</i>	184